

ЖЕНСКИТЕ НАКИТИ ЗА ГЛАВА КАТО СИНТЕЗ НА БЪЛГАРСКАТА ПРАЗНИЧНА ФОЛКЛОРНА ТРАДИЦИЯ В МАКЕДОНИЯ, РОДОПИТЕ И СТРАНДЖА ¹

Диана Дончева

*Семинар по практическа етнология и фолклористика
„Проф. д-р Ив. Шишманов”*

Разнообразни по вид и предназначение, съобразени с формите на човешкото тяло и структурата на народния костюм, женските накити пресъздават празничната атмосфера на фолклорната традиция. Те придават блясък и разкош, но преди всичко те са предмети от бита, културен и етнографски факт. Женските накити отразяват точно и правдиво материалния и духовен свят на своите притежатели, но и характеризират общите закономерности на развитие на художествения процес по българските земи, в частност в Македония, Родопите и Странджа. В резултат на осъществен културен обмен, женските украшения като предмети от бита претърпяват естетическа, художествена и смислова трансформация. На фона на познати и близки национални форми и елементи се появяват нови творчески и знакови конструкции, примесени с чужди заемки. По същество женските украшения от посочените етнорегиони са проява на местна традиция, обогатена с нови форми и идеи. Времето и пространството на създаване на накита като етнографски обект определят кода и формулата за прочита на текста, вграден в него. Творческият акт на създаване на украшенията представлява вид самовъзпроизвеждане на космическата структура, характеризираща се чрез своите носители и механизми. Тайната и мистерията на създаването на художествения предмет допринася за неговата сакралност и магичност. Авторът е господар, както на формата, така и, в известна степен, на изграждането на смисловото и художествено пространство (но в рамките на дадената традиция).

Украшенията представляват постоянен атрибут, регламентиращ етапи и дейности от живота на социума. Накитите по своята същност представляват смислово-художествена композиция, синтезирала в себе си дълголетната традицията на населението по тези земи.

Значението на композицията не е в свободното комбинирание на мотиви и елементи, подчинени на внезапни хрумвания или самоцелно творческо търсене, а в метакода на културата. Всеки детайл има точно определено място и смисъл, който носи в изграждането на композицията. Отделни нови мотиви добавят допълнителна гама от настроения и впечатления, допълващи звученето на целия ансамбъл, изграден от различни нива на разбиране и тълкуване: магично-заклинателна и защитна функция (сребро, форма и изработка); знак на религиозна принадлежност (злато, сребро); символ на материално благосъстояние (злато, скъпоценни камъни); част от костюма и моден атрибут (форма и големина, предпочитан камък), Ползност за организма – бактериоцидност (злато, сребро, кехлибар).

Посочените значения могат да бъдат открити в отделните елементи от празничната украса на женската глава в разглежданите три етнорегиона - Македония, Родопите, Странджа. Тя включва: тепелик, игла за коса, надушници, прочелници, обеци, кърпа за глава и триъгълен амулет със свещени текстове. Те са колоритът на ритуала. Този тип украшения се носят задължително, не се свалят или забравят без основание. Причината за липсата им може да бъде отмиране на елемент, смяна на един елемент с друг или промяна на цялостната носия. „Нищо от носия се не сваля!” ¹

Посочените украшения за глава се откриват по цялата територия от Македония до Странджа и носят в себе си обща знаковост, закодирана с различно название. Наименованията, които се употребяват говорят за общ езиков корен. В някои от тях се

откриват промени, получени при срещата на тюркоезично със славяноезично население. В този смисъл, женските украшения представляват път за културно проникване.

Промяна може да се открие и във функционалността на украшенията за глава. Тежките сребърни тепелици се заменят с по-лек накит, който продължава да има същото предназначение и форма. Неизменни остават, обаче, съчетанията от маниста, монети и верижки, издаващи приятен и мелодичен звук, който, вероятно, има отношение към извивките на песните и към стъпките на танците в етнорегиона.

Накитите представляват магически предмети, които предпазват собственика си от външния свят и враждебните зли сили, които „бродят“ из него. Украшенията символно предпазват вътрешното му пространство от външното и чуждото. Накитите лекуват от болест и избавят от зли влияния, помагат при раждане, женитба и смърт. Те служат като медиатор при гадаене и в преходни състояния. В потвърждение на казаното може да се посочи откриването на тепелик с надпис „Исус Христос Ника“ в погребалния инвентар на българка мохамеданка от Средните Родопи.

Сакралният смисъл на накитите съществува с тяхната художествена и практическа стойност. Осъзнаването на предмета като самостоятелен културен факт го превръща в независим информационен носител.

Жената по природа обича украсата, тя е художник, който навсякъде се стреми да внесе красота, хармония и съвършенство. Стремещът към всичко това намира отражение в пластичната и изобразителна система на накитите от Македония, Родопите и Странджа.

БЕЛЕЖКИ

1. В работата са използвани етноложки материали от Архива на Асоциация за антропология, етнология и фолклористика „Онгъл“ (ААО) и Общински поселищен архив – гр. Лъки, Пловдивска област (ОПА-Л), записани от автора в с. Дряново, общ. Лъки, Пловдивска обл. през м. август 1994 г.